

Obrazy modernity

Kafka, Apollinaire, Baudelaire, Klabund

Esej

Z toho tedy plyne závěr, že se člověk (dělník) cítí být svobodně činným už jen ve svých zvířecích funkcích, v jídle, pití a plození, nanejvýš ještě v bydlení, strojení atd., a ve svých lidských funkcích se cítí už jen jako zvíře. Zvířecí se stává lidským a lidské se stává zvířecím. Jídlo, pití a plození atd. jsou sice také pravé lidské funkce. Ale v abstrakci, která je odlučuje od ostatního okruhu lidské činnosti a dělá z nich poslední a výhradní konečné účely, jsou zvířecí.

- *Karl Marx, Ekonomicko-filosofické rukopisy*

Klíčovým tématem modernity je odcizení. Hledání lidskosti a smyslu v odcizeném světě, ve kterém již není místo pro Boha.

Dějištěm života moderní společnosti je město. Město jako semenišť hříchu, jako soudobá reprodukce Sodomy a Gomory.

Město není žádným novým dějištěm. Většina historických záznamů, které dnes máme, pochází právě z měst. Města plnili vykořenění lidé, odtržení ze své půdy, rodů, mravů a od svých bohů. Samotná města se v průběhu tisíciletí měnila, industrializovala se, přizpůsobila se soudobým technologiím a kulturám. Pocit odcizení člověka v městě však přetrval tisíciletí. Město je prastará modernita.

Jaký je smysl krásy a umění?

Baudelaire město a život v něm často přirovnává k moři. Moře je plné možností a skrytých tajemství, ale nese v sobě nebezpečí. Člověk ve městě je jako trosečník na moři: musí bojovat o svůj život a nemůže snít či se ohlížet na ostatní trosečníky.

*Před Louvrem tísní mě též jeden obraz známý:
má labuť šílená, svým steskem šířaná,
směšná a vznešená jak exulanti sami,...*

- *Charles Baudelaire, Labuť*

Pro člověka je bolestné vzdát se svého lidství. Lidé jsou uvězněni v klecích moderního světa, směšní a šílení, tak jako labuť. Diktát boje o přežití ale velí za každou cenu udržet krok, přizpůsobit se, zbavit se nepotřebné přítěže v boji o život.

Labuť je krásná, ale pro moderní město nepotřebná. Z mraveniště naprosto zešléla. Společnost ji obětovala jako marnivou cetku, jež potěší, ale nikdo ji nepotřebuje. Z majestátu, krásy a hrdosti, jež labuť ztvárňuje, se stala tragická báj, pohádka pro děti, stejně jako Popelka nebo panna Ariel.

Umělec v hladovění byl slavný a za časů své slávy přiváděl k úžasu tisíce lidí. Na 40 dnů a nocí se nechal zavřít do klece a byl neustále hlídán, že opravdu nic nejí. Dobrovolně se připravil o svobodu a na celé dny se stával akvariijní rybičkou pro své diváky.

... pro dospělé to často bývalo jen vyražení, jehož se účastnili kvůli módě, zato děti s ústy dokořán, držíce se pro jistotu za ruce, hleděly užasle, jak sedí na nastlané slámě celý bledý, v černém trikotu, s mocně vystupujícími žebry, odmítaje dokonce i židli, sem tam zdvořile pokývne, s namáhavým úsměvem odpoví na otázky, i ruku mřížemi prostrčí, aby si sáhli, jak je hubený, ...

- Franz Kafka, *Umělec v hladovění*

Nešlo mu jenom o to, aby měl živobytí - svou veřejnou askézu povýšil na umění osvobození se od živočišných potřeb, tak jako středověcí mniši. Lidé kolem něj ale prožívali své životy v zápase o každodenní živobytí, na věčném útěku před nouzí chudinských čtvrtí a sociálním vyloučením. Pohled na dobrovolně strádajícího člověka byl pro ně bizarní, šokovala je dobrovolná životní volba v naprostém rozporu s principy, které řídily jejich životy. V rychlém světě, který se točí kolem peněz a zápasu o sociální status, bylo toto pomalé umění zázračné. Ale sláva je pomíjivá, a tak se i umělcova sláva jednoho dne zlomila, na jeho představení nikdo nepřicházel a osaměle hladovějící umělec přemítá o zbytečnosti umění.

*Čteš návštěví a plakáty na olepených zdech
Toť ranní poezie - próza je v žurnálech
K dostání za krejcar plná detektivních dobrot
Portrétů géníů a otitulovaných dorot*
- Guillaume Apollinaire, *Pásmo*

Apollinairův pohled se od pohledu Baudelaira či Kafky liší. Není apokalyptický, dýchá rychlým rytmem doby, která sice nepřeje poklidnému pročitání antických klasiků, ale jejíž poezie a próza sestoupily z piedestálu, aby se zmodernizovaly a zdemokratizovaly. Umění již není záležitostí elit, umění má být pro všechny. Umění nestojí nad námi, obráží trápení, špínu a krásu našich životů. Dívá se na nás ze zdí, řve na nás na ulicích, prodává se jako děvka do služeb konzumu.

Jaký život žijeme?

Co zůstane lidem a z lidí po vyhnání krásy a umění? Baudelaire odpovídá: konzum, spěch, honba za penězi, závislosti:

*kol hracích stolečku bezústé obličejě,
čelisti bez zubů, rty bez vší červeně,
a prsty v horečce, jež křečí stahuje je,
sličící v záňadří či v kapsách zmateně...*

- Charles Baudelaire, *Hra*

Závislost je lacinou náhražkou smyslu. Vábění her podléhali lidé odpradáвна. Nemusí jít jenom o ďáblový karty a hazard, ty tady zastupují všechny druhy laciného rozptýlení, které otupují bolest a osvobodí duši od myšlení. Takto se vedle krásy ocitá na smetišti i svoboda. Lidé nemají cíl, kterého by toužili dosáhnout, kromě rychlého uspokojení živočišných potřeb. Netouží po poznání, protože nevidí jeho smysl. Ztrácí obličejě a stávají se z nich prázdné bytosti k nerozeznání jedna od druhé. Jsou bez úst, nepostaví se za sebe ani za nikoho jiného.

Klabund popisuje tento jev mnohem příjemněji, přijatelněji. Už nejde o lidi, kteří se ztrácejí ve svém tvaru, nýbrž o aktéry ve veselé vřavě. Spokojenou náladu však narušuje nepokoj.

*Cinkot sklenic a změť hlasů
a naši ruku tiskne
chuť chytit korbek piva kolem pasu.
Pijeme muka. Jíme dort - snad nechutná ti?"*

- *Klabund, Pestrý pták*

Veselíme se, abychom se na chvíli vymanili ze svých mizerných životů. Veselíme se, ať to stojí, co to stojí. Pijeme muka... propijíme hodiny lopotné, špatně placené, odcizené dřiny. Ona je univerzálním platidlem našich životů. Tolik a tolik dnů dřiny stojí nové kolo či nově šaty pro děti. Konzumujeme čas svých životů, jíme ho v podobě koláčků a piva. I to nejlepší jídlo nám v ústech zhořkne. Můžeme spěchat, ale neunikneme.

*Jsi v Paříži před soudcem spílá ti v potu tváře
Jako zločince tě vsadí do žaláře*

*Podnikals cesty smutné i cesty které blaží
Nežli sis povšíml lži a lstivého stáří
Trpěl jsi pro lásku ve dvaceti a ve třiceti zas
Žil jsi jak šílenec a promarnil svůj čas*

- *Guillaume Apollinaire, Pásmo*

Marníme své životy, sice velice rychle, efektivně, produktivně, ale před tváří Posledního soudu to nehraje roli. Budeme potrestáni za svůj promarněný život.

Jaký je smysl života?

Kafkův hladovějící umělec se ptá po smyslu umění. Existuje za uměním vždy nějaká hlubší podstata? Při pohledu na umělecké dílo si klademe spoustu otázek. Hledáme autorův vzkaz, jeho reflexi světa. Ne vždy musíme umění pochopit, ale věříme, že má hlubší myšlenku.

“Protože já hladovět musím, nemohu jinak,” řekl umělec v hladovění. “To se podívejme,” řekl dozorce, “pročpak nemůžeš jinak?” “Protože,” řekl umělec v hladovění, zvedl trochu hlavičku a s ústy našpulenými jako k polibku mluvil dozorcovi rovnou do ucha, aby mu nic neuniklo, “protože jsem nemohl najít pokrm, který by mi chutnal. Kdybych jej byl našel, věř mi, že bych nebyl dělal rozruch a najedl bych se dosyta jako ty a všichni ostatní.”

- *Franz Kafka, Umělec v hladovění*

Jemu prostě nechutnalo. Umělec v hladovění nemá plán či záměr, nemá pro nás hluboké poselství o smyslu askéze, které by ho obdařilo nadlidskou vůlí a sebezapřením, aby za cenu utrpení vykoupil svým poznáním lidstvo. Jeho umění je náhodné - nechutná mu. To, co jsme si kolem něj vymysleli, je jen přelud a klam.

Kafka varuje, že umění možná nemá hlubší smysl. Možná, že svět kolem nás žádné hlubší smysly neobsahuje, že je jenom náhodný a živelný.

Podobně znepokojivě nastoluje Kafka i téma odcizení mezi lidmi. Inženýři v Kafkově povídce Návštěva na dole jsou moderní lidé v pravém slova smyslu, mladí, vzdělaní, pracovití a výkonní. A každý je individualita. Jsou to prototypy moderních lidí.

Jak jsou ti lidé mladí a přitom už tak rozdílní! Všichni se svobodně vyvíjeli a jejich jasně vyhraněný charakter se nespoutaně projevuje už v mladých letech.

- Franz Kafka, *Návštěva na dole*

A pak tady máme horníky, kteří celou směnu nic nestihnou, protože pozorují mladé inženýry, jak sestupují do dolu a mizí v pokusné štolě.

Dnes už se moc práce neudělá; bylo to notné vyrušení; taková návštěva vezme člověku každé pomýšlení na práci. Člověka příliš láká dívat se za pány do tmy pokusné štoly, kde všichni zmizeli. Také nám brzy skončí směna; návrat těch pánů už nevidíme.

- Franz Kafka, *Návštěva na dole*

Ve světě horníků není individualita jedinců z jiné společenské třídy nic platná. Vidí je jako přes sklo, tak jako my vnímáme hrochy v kleci zoologické zahrady jako příslušníky jejich druhu a nikoli jako hroši individuality, které možná mají své povahy a jména. Odcizení je ještě hlubší: horníci a inženýři žijí v odlišném prostoru a času: horníkům brzy končí směna a na inženýry budou cestou zpátky civět úplně jiní horníci. Tak jako umělec v hladovění, inženýři vyvolávají pobavení a zvědavost, ne však lidský zájem. Jaký význam, smysl máme my sami, když na sebe všichni jenom bez zájmu civíme?

*Jakýsi vyzvracel mě Bůh,
Tak ležím ,a jde ze mě puch
Nehnu se z fleku, bludný kruh*

- Klabund, *Jakýsi Bůh*

Bůh mě stvořil náhodně. Jeho tělo mě nemohlo strávit, tak mě vyzvracel. Nevím, který Bůh to byl. Nejsem však ničím speciální, nebyla jsem stvořen k nějakému obrazu božímu. Nebyl to dokonce ani konkrétní Bůh, tedy ani můj stvořitel nebyl ničím výjimečný. Podobně jako umělec v hladovění nemá Bůh žádný hlubší plán. Jsme tady úplně náhodou, úplně sami a nemáme se oč opřít.

Všechna láska, krása, ošklivost i krutost na světě pochází z našich nešikovných rukou. Člověk je svým strůjcem a svým pánem. Nemáme ale žádný vyšší smysl.

Kde je Bůh?

*Loutkové divadlo bez loutek a rolí
Židle prázdná, klavír nedá tón.
Jsme jako dómy bez kupolí,
Vitr si bere každý zvon.*

- Klabund, *Pestrý pták*

Po tisíciletí lidé uznávali, že jejich životy řídí vyšší moc. Ona dávala jejich životům smysl a řád. Ona potvrzovala správnost jejich životů a trestala porušení řádu. Lidé byli ve svém světě nesvobodni podobně jako loutky v divadle, ale respektovali Velkého režiséra a byli hrdí, že jsou součástí jeho velkého plánu. V moderním světě Bůh zemřel, a za špagáty najednou nikdo netahá. Lidé se cítí bezradní a zbyteční - podle jakého scénáře se hraje? A je to vůbec nějaká hra? Co má loutka dělat, když nikdo nehraje divadlo?

Jsme jako dómy bez kupolí. Jsme biologicky lidé, ale chybí nám to nejdůležitější, co dělá člověka člověkem, tak jako kupole se zvonem dělá z kostela úplný kostel. Podobně jako u Kafky, nacházíme zde znepokojivé tušení neexistence smyslu našich životů, obavu z toho, že tam, kde hledáme hlubší smysl, najdeme jen chaos, tmu a chlad.

Lidé se pořád na Boha obracejí. Přes všechno co jim provedl, nemohou uvěřit, že neexistuje. Ve světě, kde Bůh není, jsme absolutně zodpovědní za své činy, nedostane se nám odpuštění či alespoň laskavého pochopení.

jak ovidiovsky, krk napínajíc dlouze,
v výsměšné obloze bezcitných blankytů
potichu vztahuje svou hlavu v smutné touze,
jako by Bohu cos snad vyčítala tu!

- Charles Baudelaire, Labuť

Labuť se domáhá spravedlnost, dopustili se na ni bezpráví. Všemohoucí Bůh mu jistě mohl zabránit, ale neučinil tak. Bůh si možná její utrpení ani neuvědomil. Labuť se však ještě úplně nevzdává. Jestliže by na Boha zanevřela, nepokusila by se na něj obrátit. Ale Bůh v moderní společnosti už není neomylným Bohem jako za starých dobrých časů. Voláme ho k odpovědnosti, spíláme mu za to, jak je krutý a sesílá utrpení na nevinné.

Zatímco Baudelairova Labuť se hlásí ke starozákonnému Bohovi, Apollinaire je i v tomto ohledu hlasatelem moderní doby. Doby, která s sebou přinesla moderní poznání a explozi lidského umu, dokázala ovládnout přírodní síly, překonat překážky, které jsme považovali za nepřekonatelné. Umožnila nám vyrábět na běžícím pásu stroje, o jakých se lidem nikdy nesnilo. Stejně jako inženýři milují měřící přístroje i moderní lidé milují technologický pokrok. Dělá z nich totiž cosi víc - pány světa:

*Hle letadlo přistává aniž složilo křídla
Nebe se plní vlaštovkami z neznámého zřídla
Střelbitě slétají se havrani sokoli sovy ti moudří ptáci*

- Guillaume Apollinaire, Pásmo

Apollinaireova vlaštovka z neznámého zřídla je letadlo, vytvořeno lidskou rukou. Člověk se naučil létat jako anděl. Přestal se Bohu podřizovat, protože dosáhl jeho úrovně a stal se člověkem božským. Už vlastně Boha nepotřebujeme! Věříme v sebe sama, naše víra je účelná, vírou v sebe si sami ulehčujeme život.

Apollinaire popisuje víru jako cosi, čeho se nemůžeme zbavit, i když již není rozumná. Bůh je stvořitel, stvořil vesmír a všechno v něm. Dosud neměl konkurenta ve své tvůrčí činnosti. Člověk se ale naučil tvořit složité a úžasné přístroje. Umí si léky prodlužovat život. Vytvořil železnici, parolodě, automobily, letadla. Bůh patří na smetiště dějin.

Buď sbohem Bože jsi po práci

- Guillaume Apollinaire, Pásmo

